

Краеведското движение в Добричка област

Атанас Пеев

Ако за начало на българското неорганизирано краезнание се смята писмата на украинския историк и славяновед Юрий Венелин /1802-1839/ до видния наш просветен деец и книжовник Васил Априлов /1789-1847/ от Габрово от 27 септември и 9 октомври на далечната 1837 година, то първите наечки на това родолюбиво тогава занимание, превърнало се много по-късно в наука, в Добруджа датират около двайсет години по-късно. Тоест то прави началните си успешни стъпки през втората половина на XIX век. За първопроходи в тази все още неразрорана целина на духовността се смятат Балчо Нейков и учителите Марин Г. Радулов, Павел Атанасов, а по-късно и колегатата им Ловчо Стоянов. Те обикаляли пеш селата, в които създавали и запалвали огнища на знания и култура, и записвали народни умотворения. Балчо Нейков /18 май 1839 1917/ е роден в с. Потур, Тулчанско /според други твърдения в с. Акбунар, Мачинско б.а./ Бил приятел на Стефан Караджа и това му давало възможност да издирва негови сродници, да събира информация дори и от надгробните паметници за някои от тях. А Марин Г. Радулов /ок. 1845- 1907/ бил роден в Ямбол, но се преселил в Северна Добруджа, където през 1865 година започнал учителстването си. До 1870 година упражнявал професията си в Саръ гьол /дн. Сари гьол де дял/, където тогава имало около 100 български семейства. Надигал глава срещу църковните порядки и бил дискредитиран от местните първници заради атеистичните си възгледи. С писмо от 8 май 1870 година до Тулчанската българска община двадесет представители на властта в селото поискали отзоваването му. Но писмото останало без последствия и на другата година общината в Тулча го назначила за учител в с. Саръ насуп /дн. Нунташ/, където имало училище за българчетата и църква. Освен учителстването там изпълнявал задълженията и на църковен певец. Общувал с местни културни дейци и с по-будните селяни и това му помагало да събира и съхранява в автентичен вид български народни песни, пословици, скоропговорки, яввания, гатанки, митове, предания и легенди, които по-късно намерили място в Сборника за народни умотворения на Министерството на народното просвещение. Като изследовател на историята, народното творчество, етнографията и езикознанието по нашите земи е известно и името на видния революционер деец Георги Раковски /1821-1867/, а от историческите податки е известно, че кметът на Силистра, капитанът на руска служба Георги Мамарчев /1786-1846/ е негов вуйчо. И днес се срещат потомци на Мамарчевия род в Добруджа. Най-много са те в Добрич и близко до него село Победа.

Че неорганизираното краезнание в Добричко се появило още в епохата на Възраждането доказателствата са много. Тази народно-политическа дейност прилагала най-много на родолюбивите и образовани учители и свещеници, които тогава се смятали за най-будните хора, особено в селата. Активен бил и приносът на учителя и свещеника Минчо Ненов Джулев, който усърдно събирал свидетелства за материалната и духовната култура на българите. И той работил в Тулчанско. Открит за пет рубли и съхранил в Тулчанското читалище „Съгласие“ един от най-ценните паметници на средновековната българска книжнина - Тулчанския препис на Манасиевата хроника.

В публикацията си „Марин Г. Радулов - добруджански краевед от Възраждането“ добричката историчка Мария Михова-Паскалева твърди, че в годините на Възраждането с учителстването му в споменатите две севернодобруджански села се поставило началото на неорганизираното добруджанско краезнание. Според нея с активната си събирателска дейност в областта на автентичната българска народна култура Марин Г. Радулов може да се смята за основоположник на това високоблагородно дело. Събирателската му работа в Северна Добруджа продължила до 1879 г.

След Освобождението на България от турско робство и присъединяването на Северна Добруджа към Румъния съгласно клаузите на Берлинския конгрес и Марин Г. Радулов, както хиляди други българи, се преместил в Южна Добруджа. Заселил се първо в Добрич. Учителствал в близкото село Алъч къй /дн. Плачи дол/, където задълбочил събирателската си и проучвателската си дейност, която включвала и съседните села Геленджик /дн. Победа/, Опанч /дн. Опанеш/, Богдан къй /дн. Богдан/ и отдавна заличеното с. Алмалин /съществува до началото на XIX век, намидало се между Хаджиоглу Пазарджик /дн. Добрич/ и с. Богдан/. За мащабите на събирателската му дейност може да се съди по кореспонденцията му през 1899 г. с редактора на Периодическото списание Васил Д. Стоянов, на когото предлагал за отпечатване песни, пословици, поговорки, яввания, описания на местности и др. Мария Паскалева доказва документално с категоричност, че първият добруджански краевед още от епохата на Възраждането е Марин Г. Радулов.

Почти по същото време на краеведска дейност се посветил и Балчо Нейков /1839-1917/. Сближил се със семейството на Стефан Караджа и с будни учители от родното си село и околностите му. Пеш обикалял селата, срещал се с будни и мъдри хора и записвал народни умотворения, песни, легенди и обичаи. Проучвал и родовите корени на Стефан Караджа. Завършил земния си път в манастир в самота и небивала мизерия.

Много колоритен бил другият от основоположниците на добруджанското неорганизирано краезнание роденият в добричкото село Ези бей /дн. Паскалево/ Павел Атанасов /1867-1960/ със светското име Паскал. Той бил не само събирач и записвач на народни песни, но според писателя и поета Димитър Осинин /1891-1981/ „внася някои подобрения и свои творчески елементи, дори преработки“ в тях. По бащина линия коренът му бил от Хайнито /дн. гр. Гурково, Казанлъшко/. Дълголетие в рода им било генетично наследство. Баба му Мария /или Добра - б.а./ доживяла 105 години. Най-колоритната личност в рода им /известен незначително за прозвището Турлаците или Торлаците - б.а./ с възрожденски традиции бил безспорно Дядо Павел Атанасов. Родителите му пристигнали в родното му село вероятно след наводненето на с. Хайнито през 1857 г. След завършването на III прогимназиален клас /сега VII клас/ и на кратък педагогически курс във Варна учителствал 14 години в добруджанските села. После станал свещеник в с. Паскалево. Служил на църквата 41 години. Събирал народни песни, пишел и свои. Освен че пеел и рисувал, се занимавал и с дърворезба. Научил и седемте си дъщери да шият и бродират. Практикувал и земеделие. От първата окръжна селскостопанска изложба на Добричката панар през 1896 година се завърнал с пет награди. Изпитвал някои сортове земеделски култури. Бил 88-годишен, когато предал в Института по фолклор при БАН 2 210 български и 1 500 турски пословици и поговорки, а на Института по музика към академията - 666 народни песни, 540 от които изпълнил, без да са нотирани. Повече от 2 000 от поговорките и пословиците му били на турски език. През 1955 година издателство „Български писател“ издало в тираж 4000 бройки единствената му книга

„Текнали са девет чешми“ с 52 добруджански народни песни /втората му книга „Народностни материали за Добруджа“ е издадена посмъртно през 2007 г. от внучката му д-р Илка Илиева /1939/ - б.а./.

Говорейки за широкомащабното творческо дело на Дядо Павел Атанасов като краевед и дарител на духовни ценности не трябва да пропускаме и друг значим факт - спомените му за Добруджа. В тях е записал народни обичаи, яввания, баянния, гадания и исторически факти и събития, оставили трайна диря в съзнанието на добруджанци. Подарил и тях на Етнографския институт с музей при БАН. Впечатлява силно и друг факт от богатата му творческа биография - става член на Съюза на българските писатели и получава званието „Заслужил деятел на народното изкуство“, на 88 години! Водил си е бележки за историята на Добруджа и за първото „теателско“ в с. Сливница, Добричко, през 1899 година, когато за „сцена“ използвали черната дъска и чиновете, а за „завеса“ шарени домашни черги. Бележките му били изписани ситно и красиво на малко тефтерче, което той запазил до края на дните си. Освен самороден артист, поет, свирач на физхармоника, хореограф, духовник, мемоарист и учител е пишел и текстовете на народни песни.

Дядо Павел Атанасов бил свидетел на две робства в Добруджа на турското и румънското и на нейното освобождение от тях. Описва ги с талант и не само на големия краевед, но и на ерудиран историк и даровит писател. Освирепелите турски поробители пред детските му очи подпалвали църкви и училища, грабели добитък, изтезавали хора. Те не пощадили и двете свещени сгради в родното му село - църквата „Св. Димитър“ и училището. Големият им семейство намерило поделон в Хаджиоглу Пазарджик /дн. Добрич/. Там малкият Паскал видял, че църквите „Света Троица“ и „Свети Георги“ бивали превърнати в складове за боеприпаси и провизии на турците. Павел Атанасов описва освобождението на града на 27 януари 1878 година в спомените си: „Нощта беше тъмна като в рог. Турските войски, а заедно с тях и турското градско население, без да се страхуват от снега и продължената кал, удариха на бяг. Нощ-ката кълеше от кръска и скръщането на каруците...“ Сутринта османлиите подпалили двете църкви, но те били загасени.

Безценна е кореспонденцията на Дядо Павел Атанасов с Константин Викентиевич Хручки от Новоросийск от септември 1955 г. Тогава му гостувал стогодишният руски ветеран от Шипченската епопея. От първата им среща по повод 77-годишнината от освобождението ни от турско робство Дядо Павел Атанасов му поднесъл песента си „Орел литна над Балкана“, написана специално за него. Тя се пази в новоросийския музей. Само смъртта попречила на двамата беловласни приятели да не се срещнат на наша земя на 100-годишнината от Освобождението ни от турско робство.

Павел Атанасов бил енциклопедична личност. Изследвал и стилизираните словесности умотворения. Не оставял никога „Канджанските села. После станал свещеник в с. Паскалево. Служил на църквата 41 години. Събирал народни песни, пишел и свои. Освен че пеел и рисувал, се занимавал и с дърворезба. Научил и седемте си дъщери да шият и бродират. Практикувал и земеделие. От първата окръжна селскостопанска изложба на Добричката панар през 1896 година се завърнал с пет награди. Изпитвал някои сортове земеделски култури. Бил 88-годишен, когато предал в Института по фолклор при БАН 2 210 български и 1 500 турски пословици и поговорки, а на Института по музика към академията - 666 народни песни, 540 от които изпълнил, без да са нотирани. Повече от 2 000 от поговорките и пословиците му били на турски език. През 1955 година издателство „Български писател“ издало в тираж 4000 бройки единствената му книга

„Текнали са девет чешми“ с 52 добруджански народни песни /втората му книга „Народностни материали за Добруджа“ е издадена посмъртно през 2007 г. от внучката му д-р Илка Илиева /1939/ - б.а./.

та събрани в началните му учителски години народни песни, за да бъдат включени в първите ни сборници за народни умотворения. След падането на Южна Добруджа под румънска окупация събрал около 400 народни песни от годещи и сватби и на срещи с именити наши изпълнители и предал на директора на Етнографския институт с музей при БАН Христо Вакарелски /1896-1979/ още през 1946 г. От тях изляде пред него 150. Мелодияте им били нотирани. Известният ни фолклорист го постветвал да ги издаде в сборник, като запише и спомените си. Дядо Павел изпълнил заръката му още на следващата година. Към сборника прибил и своите „Обира на Добруджа“ за откарването му в Северна Добруджа през 1916 г. и „Букурещ кол гезиор“ за бягството му във Варна в 1940 г., в които описва тъгата на младите емигранти по родния край. Някои от песните е записал от близките и земляците си, а други от бесарабски преселници. Повечето са негови, като „Корун и Милчица“, „Хан Татар“, „Величю един на мама“, „Заборчял Стоян“ и „Тодорчо баш болярина“. Трудът му „Добруджански спомени“ е ценен за историята на Добруджа. В него той разказва за битка, обичаите, празниците, народното лечителство, занаятите и земеделието, за културното развитие на този красив край. Понякога е тревога казал: „Тръгна като си помисля, че, ако не бях записал това богатство, то щеше да пропадне!“ В сборника му „Текнали са девет чешми“ е подбрано най-стойностното от песенния му репертоар. Бил 90-годишен, когато през септември 1957 година съчинил песента „Изгряла ясна звезда“ за изкуствения спътник на Земята. От 28 март 2008 година Дружеството на краеведите в Добрич носи името на големия фолклорист Павел Атанасов. То е първото в Добруджа и е създадено на 27 юли 2000 г. от 11 изтъкнати дейци на културата. Такива дружества вече има и в Генерал Тошево, Каварна и Шабла с председатели Илия Кишишев, Коста Ненов и Илия Христатиев.

Изглежда, че учителството е давало добра възможност за активни занимания и с краезнание. Сред основоположниците на неорганизираното добруджанско краезнание е още един достоен учител Ловчо Стоянов /1876-1963/, съратник, приятел и колежата на писателя Йордан Йовков в т. нар. му добруджански период. Роден е в Каралин /дн. с. Красен/, Генералтошевско. И неговите спомени са историческото минало на родното му село, за развитието на просветното дело и за мястото на Йовков в него, са безценни. Много са сродниците му, които са свързани с учителството, а тези от Каралин били толкова ученолюбиви, че още в началото на XX век получавали вестници и списания. Били будни и наченети. Ловчо Стоянов помогнал за издаването на книгата на Димо Минев „Йордан Йовков. Спомени и документи“. В знак на добро приятелство между двете семейства преподавателят по френски език във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ Димо Минев на 29 юли 1969 г. подарил с авторизацията на Йовковото литературно творчество Каралежка чешма в боевете за освобождението на Хаджиоглу Пазарджик през лютата зима на 27 януари 1878 г. Освен за техния героизъм в публикациите си разказва и за живота на обикновените овчар от с. Ели бей /дн. Пчеларово/, Генералтошевско, Вълчо Георгиев /1841-1925/, който го погребал, а след това пожелал, когато си отиде от този свят, да бъде положен до тях в Пчеларовското гробище, където били препогребани. Близките изпълнили молбата му.

Краведът Димитър Стоянов /Букурещ/ ни остави интересните си проучвания за историческото минало на с. Герзалар /дн. Петлешково/, Генералтошевско, и за околностите му, за миналото на Генерал Тошево и за ИПС „Добруджа“ /дн. Добруджански земеделски институт/. Те са първи опити на тази тема и са ценни за историческата наука. Към тази талантлива фаланга през втората половина на XX век се присъединява зооинженерът Георги Топалов. Той се наложил с книгите си „Ис-

тория на съобщенията в Добричката край“ /1995/, „Изчезнали селища от Добричка област през XIX и XX век“ /2001/ и „Речник на селищните наименования в Добричка област“ /2005/. И трите му книги се пренариха в настолни четива за тези, които се занимават активно с краезнание. Авторът е работил над тях продължително, добросъвестно и всеотдайно, властайки целия си набор от знания и опит. С тях ще остане в първите редици на мощните добруджански краеведи. С дузината си успешни книги за миналото на няколко добруджански селища в историята на добруджанското краезнание ще остане и доц. д-р Атанас Атанасов.

Малко се знае за народнополитическото дело на добричката Елена Попова. Автор е на книгите „Есперантското движение в Добричка област“ /2002/, „Патешественик“ - разкази за деца на Есперанто /2006/ и на Брайл /2008/. Книгата й „Гатанки“ на Есперанто /2009/, издадена в Чехия, е предложена от издателството за литературния конкурс на Световния есперантски съюз за наградата „Детска книга на 2009 г.“. Елена Попова е със задълбочени публикации на български език за есперантското движение, с преводи от Есперанто на български език, с интервюта и стихотворения в сп. „Информация“ - орган на Есперантската организация за мир в Ханой /1970 и 1971/ против войната в тази страна. За подкрепата на виетнамския народ в тази война тя получава благодарствено писмо от Виетнам на 25 септември 1975 г. Нейни стихотворения от 1971 г. на сам са публикувани в списанията „Български есперантист“ и „Литература фиро“ /Литературен вестник/ орган на есперантския ПЕН-център /2006, 2008 и 2009/. От 2001 г. тя участва в Международния есперантски литературен конкурс в Разград със стихотворения, гатанки и разкази. Наградата й творби са отпечатвани в сп. „Есперантска трибуна“.

Трогат читателя публикациите на Веселин Бончев за жестокостите на румънските войски в Южна Добруджа през 1916 г. над негови близки. Като краевед с възможности се изявява и Веселин Малчева. Специалистите оценяват високо публикациите й за ханищата, железопътната гара, сладкарството, винарството, махалите и кварталите на стария Добрич, както и за старите градски песни и за първите банки в града от онова далечно време, останали в спомените на нашите предци. Разработени са професионално и компетентно. Интерес буди и публикацията й за фойтоните в Добрич като превозно средство през първата половина на XX век. Веселина Малчева подбира неразработени теми и това повишава още повече стойността на проучванията й. Консултира се със специалисти, уважава и ценят. Разработени са професионално и компетентно. Интерес буди и публикацията й за фойтоните в Добрич като превозно средство през първата половина на XX век. Веселина Малчева подбира неразработени теми и това повишава още повече стойността на проучванията й. Консултира се със специалисти, уважава и ценят. Разработени са професионално и компетентно. Интерес буди и публикацията й за фойтоните в Добрич като превозно средство през първата половина на XX век.

Веселина Малчева подбира неразработени теми и това повишава още повече стойността на проучванията й. Консултира се със специалисти, уважава и ценят. Разработени са професионално и компетентно. Интерес буди и публикацията й за фойтоните в Добрич като превозно средство през първата половина на XX век. Веселина Малчева подбира неразработени теми и това повишава още повече стойността на проучванията й. Консултира се със специалисти, уважава и ценят. Разработени са професионално и компетентно. Интерес буди и публикацията й за фойтоните в Добрич като превозно средство през първата половина на XX век. Веселина Малчева подбира неразработени теми и това повишава още повече стойността на проучванията й. Консултира се със специалисти, уважава и ценят. Разработени са професионално и компетентно. Интерес буди и публикацията й за фойтоните в Добрич като превозно средство през първата половина на XX век.

Тервел, за последното къзлджийско хоро, за местността Канагола, за добруджанската родова връзка на знаменосца на четата на Христо Ботев Никола Симов /Куруто/, за единствения предположаем участник в четата на Гоце Делчев добруджанец Стоян Карамочев и за живота и творческото дело на големия български актьор Кирил Господинов (1934-2003), погребан по негово желание в гр. Тервел. Трогателни са разказите на Иван Радев и Димитър Сребков по пътуването, настаняването и устройването на работа на преселниците от Северна в Южна Добруджа съгласно клаузите на Крайовския договор от 1940 г. След многолетни усилия Андрей Андреев съставил успешен словесен портрет на вече закрита в Добрич 26-а авиобаза и така доказал, че е

най-компетентният познавач на авиационната тема в добруджанското краезнание. Забелязана бе и успешната книга на Валерия Урсова за историческото минало на малкото генералтошевско селце Огражден. Заслужава внимание приносът на краеведа Генчо Генчев за изясняване на произхода на гагаузите. По негова идея и с негови финансови средства е преведена от руски език книгата на бесарабския българин Дмитрий Гургулов „Гагаузите - потомци на славянобългарите“. Той е с принос за издигане на паметника на големия държавник и писател Захари Стоянов, бюст-паметника на великия руски писател Фьодор Достоевски и на поставянето на барелеф и паметна плоча на дядо Павел Атанасов в Добрич.

Краезнанието намери почва за развитие и в Генерал Тошево, Тервел и с. Крушари. В Генерал Тошево и в някои в селата около него то има почти половинвековна биография. Духовните процеси по тези места са изследвани от Георги Иванов /Бай Жоро/ /1904-1983/, роден в Балчик, Иван Демиров /1923-1997/, Иван Стойков /1922-1998/, Стойчо Стойчев /1935/ и Илия Кишишев /1949/. Културната общественост в Крушари смята за основоположник на краезнанието в селото Петър Стефанов Попов /1883-1965/. Отказал се от свещеничеството и се посветил на учителската професия. Учителствал в селата Огняново, Полковник Дяково и Крушари /Крушарска община/, Крушовене, Оряховско, Чернечки, Провидийско, и в Добрич. Преподавал вероучение, история и пеене. Качествата му на учител били оценени високо от Йордан Йовков, Павел Атанасов и Ловчо Стоянов. Въпреки съпътстващите го тежки житейски пропавания, орган на есперантския ПЕН-център /2006, 2008 и 2009/. От 2001 г. тя участва в Международния есперантски литературен конкурс в Разград със стихотворения, гатанки и разкази. Наградата й творби са отпечатвани в сп. „Есперантска трибуна“.

Дружеството на краеведите „Отец Павел Атанасов“ в Добрич е вероятно сред най-младите у нас, но въпреки детската си въззраст с активната си дейност то постоянно напомня за себе си. За десет години неговите членове издадоха над 170 книги със значими по обем и качества изследвания. Значителна част от проучванията им намират място на страниците на сборника „Краезнание“, който те издават с лични финансови средства вече петнадесет години. В десетте му броя са поместени повече от 450 публикации. Привличат се и външни автори. Към изданието проявяват интерес водещи специалисти от национални и регионални музеи. Част от творбите на краеведите са в системата на международния книгообмен. Краеведската общност в Добрич и Добричко с творческите си дела по свой специфичен начин оформя физиономията на това кълче от Родина и воюва за достойни позиции в духовното му пространство, запълвайки своята ниша в него.

Такъв е в общи линии словесният портрет на неорганизираното и организираното краеведско движение в Добричка област. От краеведската карта отсъстват само Балчик, Тервел и Крушари. Надяваме се тази празната да е временна и за кратко.

Атанас Пеев, Председател на Дружеството на краеведите „Отец Павел Атанасов“ в Добрич, двукратен носител на званието Почетен член на Съюза на краеведите в България

Атанас Пеев, Председател на Дружеството на краеведите „Отец Павел Атанасов“ в Добрич, двукратен носител на званието Почетен член на Съюза на краеведите в България